
КОНЦЕРТНЕ ЖИТТЯ, РЕЦЕНЗІЇ

DOI 10.32782/2224-0926-2024-2-49-20

Кияновська Любов

ПАМ'ЯТЬ РОДУ – ПАМ'ЯТЬ КУЛЬТУРИ НАРОДУ (рецензія на книгу Губертуса фон Фосса «Збірка музикалій родини фон Фосс» / Hubertus von Voss, *Die Musikaliensammlung der Familie von Voss, Altenburg,* Verlag Klaus-Jürgen Kamprad, 2023, 348 s.)

Книга, якій присвячена подана рецензія, унікальна багато в чому. По-перше, тому, що вона містить низку винятково цінних бібліографічних і музикознавчих артефактів, які значно збагачують сучасне бахознавство. По-друге, тому, що цю глибоку музикознавчу працю написав зовсім не випускник музичної академії чи університету, а всевітньо відомий німецький лікар-педіатр Губертус фон Фосс. По-третє, огляд музикалій у цій фундаментальній праці природно поєднується з історією давнього аристократичного роду фон Фоссів, що наочно виявляє істину, про яку фахові музикознавці часом забувають: музична культура нерозривно пов'язана з усім широким історико-суспільним контекстом, є невід'ємною частиною соціуму у його глобальних (нація), локальних (місто, регіон) і індивідуальних (родина, рід) складових.

Тож рецензія на книгу, що виходить далеко за межі *stricte* наукового музикознавчого дослідження, а є синтезом різних гуманітарних наук, повинна відрізнитися принаймні тією ж багатоаспектністю підходів. Отже, означені вище пункти розгортатимуться дещо докладніше, виявляючи як Троя Шлімана наступні пласти змісту.

Отже, пункт перший – бібліографічно-музикознавчий. Багатюща колекція музикалій родини фон Фоссів налічує майже 3000 оригінальних нотних видань і автографів. У першому розділі рецензованого видання автор подає точну кількість артефактів, що збережені у колекції родини: 2894 одиниці автографів включно з музично-теоретичними працями – від Дж. П. Палестріни до Л. ван Бетховена. Серед них 437 одиниць становлять твори Йоганна Себастьяна Баха (органна музика, кантати, оркестрові опуси тощо). Інтерес до творчості геніального лейпцігського кантора в родині фон Фоссів не випадковий – як описано в монографії, наприкінці XVIII ст. Карл Фрідріх граф фон Фосс навчався в Геттінгені у першого біографа Й. С. Баха Ніколауса Форкеля, а в XIX ст. її представники особисто приязнилися з Карлом Фрідріхом Цельтером, славетним німецьким гуманістом, композитором і педагогом, а також з його найзнаменитішим учнем Феліксом Мендельсоном-Бартольдї. Це коло спілкування й аналіз історичних фактів, що були відомими в сімейному колі, дало змогу Губертусу фон Фоссу уточнити роль К. Ф. Цельтера як найважливішу у відродженні «Пасіонів за Матфеєм», і його вплив на виникнення зацікавлення спадщиною Й. С. Баха свого учня Ф. Мендельсона-Бартольдї. Кілька десятків факсимільних зображень раритетів із колекції родини фон Фосс, вміщених у книзі, становлять винятковий інтерес для дослідників давньої музики.

Пункт другий – особистість автора. Нащадок давнього аристократичного роду, відомого з XII ст., професор Губертус фон Фосс є одним із провідних світових фахівців

з педіатрії та підліткової медицини, довгі роки керував Дитячим медичним центром у Мюнхені і надалі продовжує консультувати в Інституті соціальної педіатрії та підліткової медицини. Для України він теж став однією із знакових особистостей у світі медицини. Адже за його сприяння створено понад 100 реабілітаційних центрів для дітей з ураженнями нервової системи, у яких пройшли лікування та реабілітацію понад 20 тисяч дітей. За понад 30 років його співпраці з українськими медиками були впроваджені численні проєкти, загальна вартість яких становила 25 млрд євро. На початку широкомасштабної війни 2022 року професор фон Фосс активно залучився до допомоги Україні та забезпечив передачу Львівському військовому шпиталю апаратури й медикаментів на кілька мільйонів євро, саме тоді, коли це було життєво необхідно. Тож не випадково він обраний почесним професором Національної медичної академії післядипломної освіти ім. Шупика в Києві, перший із зарубіжних медиків отримав «Орден Святого Пантелеймона» в номінації «Міжнародне співробітництво в охороні здоров'я» і став першим зарубіжним почесним громадянином Києва. Попри колосальне навантаження у своїй фаховій царині, Губертус фон Фосс є правдивим ентузіастом дослідження музичної культури, особливо ж – за родинною традицією – його захоплює спадщина Й. С. Баха, якій присвячуються його розвідки й публічні виступи. У сьогоднішні він продовжує шляхетну гуманістичну традицію Альберта Швейцера – так само лікаря та дослідника лейпцигського кантора.

Пункт третій – історія роду. Спадкоємець багатоговікової родинної традиції Губертус фон Фосс по праву пишається видатними предками, а також своїм батьком. В одному з давніх інтерв'ю авторці цих рядків він особливо підкреслив, наголошуючи, що він перший із роду вибрав лікарський фах: «У моїй родині – а рід фон Фоссів відомий ще з XII ст. – здебільшого переважали офіцери, юристи, державні чиновники. Але в чому моя родина дійсно мала колосальний вплив на мене – це в поняттях честі. Мій батько Ганс-Александр фон Фосс був знаним антифашистом... Вихований на християнських і національних культурних цінностях батько ніколи не прийняв злочинного нацистського режиму. Ще в 1941 р. планував застрелити Гітлера в Парижі – але той не приїхав. Тоді Ганс-Александр фон Фосс долучився до групи офіцерів Генерального штабу на чолі з Клаусом Штауффенбергом, які планували вбити Гітлера. 20 липня 1944 р. замах провалився, більшість учасників були арештовані і страчені. Батькові вдалося втекти, проте його вистежили: один з друзів зателефонував йому і попередив про небезпеку. Щоби не видати під тортурами нікого з товаришів, він застрелився»¹.

Це родове поняття честі й відповідальності, яке плекалося впродовж сторіч, доповнювалось тривалою традицією меценатства й любові до мистецтва. Любовно і з гордістю описує Губертус фон Фосс ставлення своїх предків до музичних скарбів, які їм вдалося зібрати: «Те, що цю колекцію вдалось зберегти, завдячуємо пристрасті колекціонування й інтересу до музикалій, які перейшли від Отто Карла Фрідріха фон Фосса (1755–1823) до Отто Карла Філіпа (1794–1836), останній зрештою створив докладний каталог музикалій. Кароліна Фрідеріка Вільгельміна фон Фосс (1789–1851)... (після смерті обох названих представників родини – Л.К.)... не лише зберегла колекцію, але й ставилась до неї з великою відповідальністю... (с. 56–57).

Наступний представник родини Карл фон Фосс подарував усе зібрання музикалій Пруській державній бібліотеці в 1851 і 1863 р., де вони зараз і перебувають. Там же

¹ Німецький лікар-педіатр та колекціонер про українську медицину та музику Баха. Розмову з Губертусом фон Фоссом вела Любов Кияновська, 22 серпня 2017 року. Zaxid.net. URL: Губертус фон Фосс: «Це злочин, щоби в лікарнях були такі туалети» – ZAXID.NET (доступ 18.03.2024).

перебуває і каталог, складений Отто Карлом Філіпом справді фахово й докладно (с. 59–61). У зв'язку з колекцією автор згадує й інших представників роду – Елізабет Амалію фон Фосс (1766–1789), згодом графиню фон Ингенгайм та її сина Густава Адольфа фон Ингенгайма (1789–1859). Природно, що і для самого Губертуса фон Фосса збереження родинної колекції та пам'яті про видатних меценатів з давнього роду, які знали багатьох геніальних композиторів і музикантів особисто, стало одним із важливих життєвих завдань.

На завершення рецензії може постати закономірне питання: а як саме ця безумовно цінна й оригінальна монографія стосується української культури? Як виявляється, цілком безпосередньо. Великий друг нашого народу, Губертус фон Фосс окремий десятий розділ «Йоганн Себастьян Бах і Україна» (с. 137–144) присвятив долі бахівської творчості у Львові. Безпосереднім імпульсом до цього, як пише сам автор, стало запрошення у 2017 році на Перший фестиваль LvivMozArt, ініційований відомою у світі українською диригенткою Оксаною Линів. У рамках цього фестивалю відбувся Міжнародний форум за участі провідних музикознавців і культурологів України і Європи «Моцартіана: європейський та всеукраїнський аспекти» в Палаці Потоцьких 19 серпня 2017 р., на якому Губертус фон Фосс виголосив доповідь про багатющу колекцію музикалій родини фон Фоссів і про історичні долі виконання «Страстей за Матфеєм» Й. С. Баха. Тоді ж його зацікавили бахівські раритети у збірках Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, які люб'язно показала йому одна з провідних знавчинь львівських музикалій Ольга Осадця. Зокрема, велике враження на професора справило видання «Пасіонів за Матфеєм» Й. С. Баха 1874 року видання, що надійшло з особистої бібліотеки славетного вагнерівського тенора Модеста Менцінського, з його власними нотатками на нотах. Це спонукало Губертуса фон Фосса присвятити фрагмент своєї книги життєтворчості М. Менцінського – типового представника української галицької творчої інтелігенції. Тож у розділі він звертається і до інших музичних артефактів: зокрема, наголошує, що Україна має багату музичну традицію в минулому й цікаві творчі досягнення на сучасному етапі, та серед інших вміщує ілюстрацію з нотами Гімну України.

Замість резюме

Особисте знайомство з Губертусом фон Фоссом і студії його музикознавчого *opus magnum* дали змогу авторці рецензії не лише усвідомити надто важливі засади нашого фаху, але й замислитися над деякими філософськими, етичними, соціокультурними проблемами, які поки що надто рідко опиняються у фокусі дослідницьких інтересів. Одна з найважливіших – проблема історичної пам'яті, пам'яті власного роду і свідомість родової честі. Саме так творилася справжня європейська еліта, її питоме коло інтересів плекалося й передавалося з покоління в покоління, а представники істинної аристократії – на відміну від скоробагачів і нуворишів – розуміли духовну вартість мистецтва й розумілись на ньому достатньо, щоби відділити зерно від полови.

У цьому ж ключі повинно розвиватись і музикознавство, не лише як теоретично-прикладна дисципліна, але і як важливий аналітичний дискурс культурно-суспільних процесів. Позаяк рівень і спрямованість музичних інтересів соціуму не лише відображає вузьку сферу особистих смаків у звуковому мистецтві, але і є доволі точним індексом системи цінностей, національної свідомості, інтелектуального розвитку й інших чутливих характеристик громадянського суспільства. І в цьому сенсі істинний гуманізм національної еліти, для якої пам'ять і плекання традицій роду нерозривно пов'язане з пам'яттю і свідомістю культурної спадкоємності народу, в українському вимірі ще потребує значних зусиль для свого утвердження.